

Livsmedelsförsörjningens förändring från 1800-talets början. I

Staten och jordbruket

JANKEN MYRDAL

Docent, Nordiska Museet, Stockholm

Föredrag vid Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens sammankonst den 12 september 1991

Det finns ett otal trådar som förbinder statsmakten och jordbruket. Jag skall här begränsa mig till att ta upp några av dem, främst med utgångspunkt från skriften Statens jordbrukspolitik under 200 år (1991). Det sägs ofta, och flera gånger i denna bok, att vi behöver det historiska perspektivet. Men varför det? Jag tror att en viktig förklaring är att vi skall inse möjligheternas mångfald, men också de stora linjer som vår tid infogar sig i.

Förhållandet mellan staten och jordbruket kan betraktas ur två aspekter. Den ena rör överföring av *resurser*, den andra grad av *reglering*. Överföring av resurser kan ske både från jordbruket till staten och vice versa. Regleringar i jordbruket kan ha som huvudsaklig avsikt att stödja någon annan grupp än jordbrukarna, eller som huvudsaklig avsikt att underlätta för jordbruket.

I viss mån glider dessa båda in i varandra, reglering kan ske med resursöverföring. Men det är viktigt att se skillnaden. I det ena fallet – resursöverföring – rör det produktionens resultat, huruvida jordbruket fräntas eller tillförs resurser. I det andra fallet – regleringar – rör det produktionens organisering, i vilken grad och på vilket sätt staten skall reglera denna.

Det ligger i samhällsförändringens natur att en relativt sett allt mindre mängd resurser förts från jordbruket till statsmakten. Det är en följdverkan av Engels lag, en av den ekonomiska historiens grundläggande lagar. Med en allmänt stigande inkomst, dvs. stigande totalproduktion, kommer en allt mindre del att utgöras av jordbrukets eftersom konsumtionen av jordbruksprodukter har en övre gräns. Följaktligen kommer en allt mindre del av statens inkomster att kunna uttas ur denna produktion.

Men det råder inget enkelt förhållande, där jordbruket i äldre tid enbart försett statsmakten med resurser, även i det förindustriella samhället har staten haft ett visst ansvar för befolkningens och därmed jordbrukets försörjning.

Regleringen av jordbruket kan i dagens ganska häftiga diskussion förefalla som om den i allt väsentligt vore av sent datum. Sant är att en stor del av den organisation som staten byggt upp för att understödja och reglera jordbruket har tillkommit de senaste hundra åren, men då snarare som en följd av en generellt allt högre grad av organisering i samhället. Med ett längre historiskt perspektiv inser man att jordbruket i äldre tid var kringskuret av ett otal regler. Men detta äldre regelverk hade huvudsakligen ett annat syfte än idag. Den allmänna tendensen har gått från regleringar som begränsar jordbruket till förmån för andra grupperingar som borgerskap och adel, till regleringar vars syfte (om än inte alltid verkan) är att befrämja jordbruket.

Samtidigt måste vi vara medvetna om att befrämjande åtgärder har en betydande ålder. Redan i den medeltida lagstiftningen finns ett regelverk som syftar till att

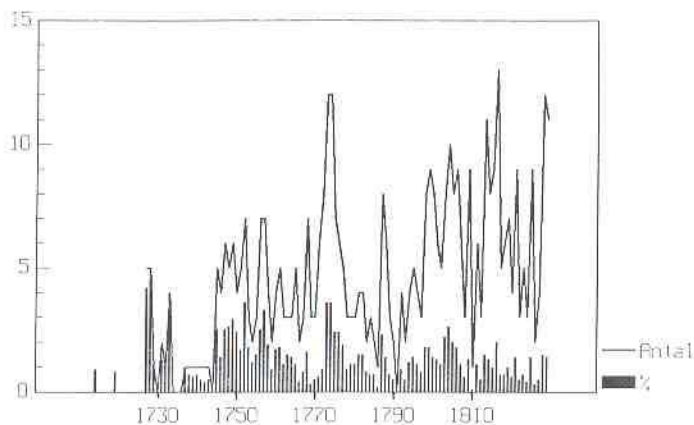

Fig. 1. Lantbrukslitteratur under perioden 1700–1829.

gynna jordbruket. Där finns lagar om hur jord skall skiftas för att åstadkomma rättvisa i bysamhället. Lagarna ger också ett stöd åt byalagets bestämmelser om hägnadsskyldighet, skyldighet att dika osv. – paragrafer som inte hade skapats enbart av statsmaktens egenintresse, utan var ett statsmaktens skydd och garanti för en fungerande samverkan i byalag och andra ekonomiska sammanslutningar.

1700-talet innebär något nytt, det är en brytpunkt i statens intresse för jordbruket. Från att betrakta det såsom en näring vars huvudsakliga uppgift är att låta sig pressas på så mycket som möjligt för att uppbära staten och andra samhällssektioner börjar statens ledande personer att allt mer se den som en nödvändig förutsättning för det ekonomiska livet, och därför en näring som i sig måste befrämjas. Detta har lite slarvigt kallats »fysiokratism» men riktigare är att tala om ett ökat jordbruksintresse och jordbruksvänlighet från statens sida.¹

Vad inbegriper jag då i statsmakten? Allmänt uttryckt är staten den högsta formen av organisation i ett land, den enda som a priori omfattar alla invånare. Mera konkret omfattar den alla de personer och organisationer som är knutna till statsmakten, ty staten utgörs, likaväl som alla andra organisationer, av personer och överenskommelser mellan dessa. De ledande inom staten var samhällets överskikt, men hur skall vi kunna studera denna grupps intresseinriktning?

För 1700-talet finns en ganska god mätare i den publicerade litteraturen. Vi kan utgå ifrån att den, med undantag av biblar och almanackor, var nästan helt inriktad på samhällets översta skikt.

Räkna litteratur har flera gjort före mig, men det nya som hänt under senare tid är att alla publikationer från perioden 1700–1829 har lagts in i en databas på Kungliga biblioteket (KB).² Det innebär att vi kan beräkna inte bara antalet böcker som

¹ Herlitz, H., *Fysiokratismen i svensk tappning 1767–70*, 1974.

² Jarrick, A., *Borgare, småfolk och böcker i 1700-talets Stockholm*, *Historisk tidskrift* 1990; Jonsson, G., »Luckan» på tryck (?) eller trycket i »Luckan», i *Framsynthets ihugkommelse*, en vänbok till Sune Lindqvist, 1991. Arne Jarrick och Gunilla Jonsson har också hjälpt mig med underlagsmaterial rörande hela antalet böcker år för år i databasen. Lantbrukslitteraturen är en för begränsad kategori för att kunna sällas fram ur databasen, den har därför beräknats manuellt, med utgångspunkt från KB:s katalog kompletterat med databasens uppgifter om böcker som inte finns i HB.

handlar om ett visst ämne utan också deras andel av totalantalet. Jag har gjort en sådan beräkning för jordbrukslitteratur.³ I diagrammet är en kurva och en serie staplar inlagda. Kurvan visar totalmängden lantbrukslitteratur, staplarna visar dess procentuella andel. Dessa båda kommer naturligtvis att skilja sig allt mer med en stigande totalmängd böcker, omkring 1730 utgör en bok cirka en procent, eftersom totalmängden var hundra, omkring 1800 utgör en bok knappt 0.2% eftersom totalmängden var mer än femhundra böcker.

Fram till 1727 publiceras nästan ingen litteratur alls om lantbruk. Ett första uppsving kommer på 1740- och 1750-talen. Det är under denna tid Jakob Faggot publicerar sin skrift om skiftet (1746). Under 1760-talet försvinner censuren och vi får en flod av skrifter och broschyrer. Men de handlar inte om lantbruk, utan om politik och politisk ekonomi. Lantbrukets andel sjunker och är lågt fram till statskuppen 1772, varefter den ökar dramatiskt. Mitten av 1770-talet markerar en höjdpunkt i intresset för moderneringen. Det är under denna tid Kungliga Patriotiska sällskapet bildas, och även i Lund och Göteborg får vi motsvarande sällskap. (Fysiografiska sällskapet i Lund, Göteborgs vetenskaps- och vitterhetssamhälle i Göteborg.) Efter ett fallande intresse kommer åter igen en topp i början av 1800-talet för lantbruksintresset bland skriftställare. Det är vid denna tid som hushållningssällskapen bildas och Kungliga Svenska Lantbruksakademien grundas.

Att lantbrukslitteraturens andel generellt har en fallande tendens över den här tiden, särskilt efter sekelskiftet beror säkerligen på att den i ovanligt hög grad var en litteratur riktad till samhällets överskikt. Med ökad försäljning av litteratur till folkets breda lager var det i första hand andra typer av skrifter som såldes.

Skattetrycket på bönderna sjönk under 1700-talet, vilket har blivit klarlagt av nyare forskning. Med reduktionen lästes skatterna, och inflationen kom därmed att urholka deras reella tyngd, nyodlingarna minskade ytterligare deras relativa. Under 1600-talet hade en sådan utveckling motverkats genom att nya extraskatter infördes och permanentades. Under 1700-talet var detta inte möjligt främst på grund av det utbredda folkliga motståndet mot ökat skattetryck, delvis på grund av den låsning av systemet som reduktionen innebar. Det fanns också en debatt bland samhällets övre skikt där man direkt, eller indirekt, framförde argument för det nyttiga i ett sänkt skattetryck. Mycket tydligt uttryckte sig den norrländske lektorn Magnus Stridzberg som 1727 skrev att en nyttig landskultur kunde gå an om »den som sitt land så byggde och förbättrade inte betungades med nytt rev [= ny mätning] och större skattläggning, utan fick njuta frukterna av sitt flitiga händers verk».⁴ Liknande tankar om att tvånget över allmogen måste minskas och dess näringsstandard förbättras för att den önskvärda folkökningen skulle kunna åstadkommas återkommer under århundradet, både i förordningar och även hos ledande ekonomer som Anders Berch och ideologer som fysiokraten Carl Fredrik Scheffer.

³ Här medtas inte artiklar och inte heller dissertationer, eftersom dessa inte ingår i KB:s databas. Litteratur om skogsbruk har inte medtagits. För att kontrollera kurvans förlopp har jag gjort en motsvarande beräkning i Hebbes bibliografi (Hebbe, P. M., Den svenska lantbrukslitteraturen 1-2, 1939-45) där även artiklar ingår, och den ger ett motsvarande utfall med samma toppar för lantbrukslitteratur. Högberg, S., Kungl. Patriotiska Sällskapets historia, 1961 s. 118-120 har gjort en liknande beräkning på Hebbes bibliografi. Lindroth, S., Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739-1818 s. 229 har motsvarande statistik över lantbrukets andel i Vetenskapsakademiens handlingar med en höjdpunkt för 1740 till 1750-talet och nästa för 1770-talets senare del.

⁴ Stridzberg, M., En grundelig kunskap om svenska åkerbruket, 1727, s. 38.

Under 1800-talet fortsatte jordbrukets andel av skatten att sjunka. Böndernas kamp mot grundskatterna på jorden var under hela 1800-talet ett tema i den politiska debatten. Omkring 1880, då dessa skatter stod inför sitt avskaffande, bar jordbruksfastigheterna bara omkring en fjärdedel av de totala skatterna i landet. Större delen av skatteintäkterna bestod vid denna tid av indirekta skatter, främst tullar.

Det fanns också en viss grad av återföring. Under missväxtår hade staten åtminstone sedan 1500-talet bidragit ur sina förråd. På 1700-talet sattes detta i system, och årligen delades 1000-tals tunnor säd ut från kronomagasinerna.⁵ I en ekonomi med en imperfekt fungerande marknad kom utbyggnaden av det statliga magasinssystemet tillsammans med den parallella utbyggnaden av sockenmagasin att fungera som ett ökat skydd mot missväxt. Båda dessa system försvinner dock i början av 1800-talet. Den ekonomiska utveckling som rycker undan grunden för dem är den agrara expansionen som omvandlade det ena underskottsområdet efter det andra till överskottsområden. Exempelvis Värmland slutar hämta säd från Skaraborgs län och blir småningom själv storexportör av havre.

Rolf Adamson beskriver i Statens jordbrukspolitik den statliga Allmänna Magasinsdirektionen sista stora ansträngning, då den under kronprinsens sedermera kung Karl XIV Johans ledning på 1810-talet organiserade massexport av säd. De ekonomiska förlusterna följdes av en hård och kritisk revision av riksdagen. Statens ansträngningar kan således i och för sig förefalla misslyckade i dess försök att exportera ett överskott, men samtidigt banar detta väg för och skapar erfarenheter inför den kommande stora exportexpansionen på England. Misslyckandet kan också beskrivas som en initialkostnad i en ekonomisk omläggning inför en ny situation – där man har ett överskott istället för ett underskott.

Om vi vänder oss till det andra förhållandet mellan stat och jordbruk – regleringarna – är den överskuggande utvecklingen från 1700-talet fram till 1800-talet privilegiesamhällets rasering. De privilegier som skyddat adeln försvinner det ena efter det andra. Viktigt för bönderna var att adeln förlorar sin ensamrätt till skattebefriad jord, s.k. frälsejord. Detta sker stegvis, först med Gustav III:s andra statskupp 1789, och därefter 1810. Även borgerskapets privilegier försvinner. Det viktigaste för jordbruket är att livsmedelshandeln släpps fri, även det i flera steg. Handelen med spannmål blir helt fri 1775–80, bland annat med motiveringen att underlätta folkets försörjning. Därefter släpps handelen med andra livsmedel fri 1815.⁶ (Först på 1840- till 1860-talen upphävs borgerskapets ensamrätt till handel med övriga produkter.)

Men parallellt möter vi också statliga ingrepp som syftade till att öka regleringen – jordskiftena. Här hade ingen väsentlig lagstiftning skett sedan medeltidens början när en omfattande statlig aktivitet utvecklade sig från mitten av 1700-talet. Men som Göran Hoppe visar i sin uppsats i Statens jordbrukspolitik fanns det också hos bönderna en positiv inställning till storskiftet under senare delen av 1700-talet, i många fall var bönderna drivande i genomförandet.

Den andra stora skiftesvågen, med en mera radikal sammanläggning av jord, kom under 1800-talets mitt med laga skiftet. Även här hade bönderna ett betydande

⁵ Åmark, K., Spannmålshandel och spannmålspolitik i Sverige 1719–1830, 1915.

⁶ Bjurling, O., Frihet och tvång i jordbrukspolitikerna, i Problem i svensk ekonomisk historia, 1972.

inflytande: de kunde fördröja ett ofördelaktigt skifte, de kunde välja den lantmätare de ansåg lämplig. Ronny Pettersson har påvisat böndernas roll, men också att den statliga lagstiftningen runt skiftet och den organisatoriska hjälpen kom att minska de transaktionskostnader som annars skulle kunnat bli oöverstigliga vid ett jordskiftes genomförande.⁷

Med 1870- till 1890-talen gick den svenska ekonomiska utvecklingen in i en ny fas, med en snabbare och ekonomiskt allt mer dominerande industrialisering. Mekaniseringen av lantbruket började ta fart, samtidigt som den internationella konkurrensen blev hårdare särskilt vad gäller spannmål.

Vid denna tid förändrades den statliga politiken på en avgörande punkt. Efter en tid av frihandel infördes skyddstullar för jordbruket, vilka huvudsakligen motiverades med att de skulle gynna basnäringen (även om de också gav inkomster till statskassan). Tullstriden fördes med en hårdhet som vi har svårt att föreställa oss. Den sprängde lantmannapartiet. I stora delar av norra Sverige var bönderna beroende av att köpa importerad råg och även amerikanskt fläsk och var därmed tullmotståndare, medan bönderna i övriga Sverige med överskottsproduktion naturligt nog var anhängare av tullar. Protektionisterna betraktade frihandlarna nästan som fosterlandsförrädare, och deras valspråk var »Sverige åt svenskarna», osv. vilket frihandlarna förvred till »Sverige åt smålandsgrisarna».⁸ Med tullstriden skapades grunderna till dagens partiväsen, då fastlades också de politiska motsättningar rörande jordbrukspolitiken mellan konsumenter och producenter som förblivit likartade fram till idag. Det är knappast möjligt att förstå dagens höga tonläge rörande jordbrukspolitiken om man inte har detta hundraåriga perspektiv klart för sig.

Däremot är tullskyddets betydelse för jordbruket knappast tillfredsställande klarlagt. En väldig utredning tillsattes och framlade sina resultat på 1920-talet. Karl Åmark publicerade en sammanfattning 1925.⁹ Slutsatsen är att en större brödsädsodling behölls trots ökad internationell konkurrens från 1880-talet, vilket bedömdes som positivt inte minst ur beredskapssynpunkt. Men utredningens slutsatser är mycket försiktiga, även om den i princip var tullvänlig.

Ett mera direkt och konkret uttryck för det ökade skyddet för jordbruket var den statligt understödda småbrukarrörelsen. Det handlar nu inte bara om att skydda och utveckla modernäringen. Andra aspekter förs in, som att hindra landsbygden från att avfolkas, att motverka emigration, att skapa möjligheter för jordlösa att få en egen gård och social trygghet. Dessa socialpolitiska och ideologiska motiv innebar också att resurser i högre grad började överföras, genom staten, till jordbruket.

Men inte heller småbrukarrörelsen var skapad av statliga ingripanden. Det visas inte minst av dess geografiska utveckling. Trots att stödet i stort sett inte var geografiskt differentierat fortsatte småbrukets vidareutveckling i nordligaste Sverige långt in i mitten av århundradet, länge efter det att man i mellan- och syd-

⁷ Pettersson, R., Laga skifte i Hallands län 1827–1876. Förändring mellan regeltvång och handlingsfrihet, 1983. Jag vill här också tacka Ronny Pettersson för synpunkter på denna artikel som helhet.

⁸ Carlsson, S., Bonden i svensk historia 3, 1956, s. 454.

⁹ Åmark, K., Redogörelse för tull- och traktatkommitténs betänkande angående tullsystemets verkningar i vad desamma avser jordbruket, Kungl. Lantbruksakademiens handlingar och tidskrift 1925.

Sverige börjat lägga ned jordbruk. I norr utgjorde småbruket, av olika skäl, ett realistiskt alternativ för många människor.¹⁰

Vi närmar oss därmed den stora uppgörelsen, kohandeln, som är en av vändpunkterna i Sveriges politiska och ekonomiska utveckling. För att förstå dess betydelse i sin tid måste vi ha klart för oss de reella styrkeförhållandena. Omkring 1930 fanns det ungefär lika många sysselsatta inom jordbruket som inom industri med ungefär en tredjedel inom vardera sektorn. Socialdemokraternas och Bondeförbundets segerval 1932 gav de politiska förutsättningarna, där båda parterna kunde stödja sig på mycket stora folkgrupper. Grundandet av RLF, vilken medvetet skapades för bönderna efter fackföreningsmodell, gav de organisatoriska förutsättningarna, tillsammans med den sedan länge utbyggda ekonomiska föreningsrörelsen.

Samhällsekoniskt hade hela 1920-talet varit en svår tid för jordbruket, då många flyttat till industrin för att få sin utkomst. Det nya i början av 1930-talet var att Sverige, liksom hela Västvärlden, stod inför en ekonomisk stagnation där det inte fanns något större behov av en ytterligare avtappning från landsbygd till stad, från jordbruk till industri. Ett ekonomiskt sammanbrott på svensk landsbygd skulle enbart skapat misär, men vi fick i ganska liten grad någon motsvarighet till vad John Steinbeck beskrev för USA i »Vredens druvor».

Ordet kohandels popularitet ligger naturligtvis i anspelningen på mjölkregleringens centrala roll. Ursprungligen återgår ordet dock på det tyska 1800-talsuttrycket Kùhhandel eller Pferdehandel, möjligen skapat av Bismarck, för politiska överläggningar.

En annan association som ligger nära till hands är heliga kor. Både arbetarrörelsen och bonderörelsen slaktade var sin helig ko för att nå denna uppgörelse. Socialdemokraterna frångick sin konsumentvänliga linje, som alltid dessförinnan varit dem vägledande (och som än idag finns som en bakgrund till deras agerande), bondeförbundet frångick sin sparsamhetsbetingade negativitet mot arbetslöshetsunderstöd. Den dramatiska desavoueringen av bondeförbundets ordförande Olsson i Kullenbergstorp tillhör ett av de mera spännande inslagen i den maktkamp som utspelades.

Det fanns också en teoretisk motivering till den omsvängningen, långt borta från det politiska rävspelet och gruppinriktad intressekamp. Det var den keynesianska efterfrågestimulerande politiken, som i Sverige tidigt utformades av personer med nära anknytning till de politiska partierna som Gunnar Myrdal och Bertil Ohlin. Teoribildningen är väl bekant: genom en expansiv ekonomisk politik skulle multiplikator-effekter uppnås, ekonomin skulle komma igång och därigenom i efterhand bekosta statsmaktens ekonomiska insatser. Detta kunde anpassas både på stödet till jordbruket och på insatserna för att begränsa arbetslösheten.¹¹

Utän tvekan var denna politik framgångsrik, inte minst från socialpolitisk synvinkel. Däremot förefaller 1930-talet att agrartekniskt ha inneburit en fas av vad man skulle kunna kalla uppskjuten kraftig rationalisering. Tekniska nyheter inför, men genombrottet för en radikalt ny teknologi med traktorer, skördetröska, etc. kommer först efter andra världskriget. Det är dock tveksamt, som jag ovan nämnt,

¹⁰ Bäcklund, D., I industrisamhällets utkant. Småbrukets omvandling i Lappmarken 1870–1970, 1988.

¹¹ Hellström, G., Jordbrukspolitik i industrisamhället med tyngdpunkt på 1920- och 1930-talen, 1976.

om något annat hade varit önskvärt i ett ekonomiskt läge där industrin inte skulle ha kunnat svälja ett massivt inflöde av arbetskraft.

Under slutet av 1930-talet kom situationen gradvis att förändras. Som Leif Lewin påvisat var den som först och tydligast formulerade detta teoretiskt Gunnar Myrdal. 1938 konstaterade denne att jordbruksregleringarna bibehölls och utvidgades trots att den ekonomiska krisen var över. En grundläggande strukturomvandling var oundviklig, men denna fick inte gå ut över jordbruksbefolkningens standard. Medlet att undvika detta var rationalisering och ökad, förbättrad hemmaförbrukning av livsmedel. Därmed angav han de riktlinjer som skulle ligga till grund för socialdemokraternas och riksdagens efterkrigspolitik, som fastlades med 1947 års jordbrukspolitiska beslut.¹²

Den rationaliseringvåg som svepte över svenska landsbygden under de följande årtiondena var dock inte främst orsakad av statliga åtgärder. En rad ekonomiska och teknikhistoriska faktorer utgjorde grundvalen för förändringarna. Många av statens åtgärder underlättade och drev fram denna utveckling. Men här liksom i andra stora omvälvningar gick jordbrukarna själva ofta i bräsch och genomförde förändringar innan de påbjöds uppifrån. Jordbrukarna idag har därför skäl att känna att de i sina insatser i denna omvandling gjort mycket för sitt land. Efterkrigstidens stora omvandling är ännu i mycket oundersökt, vi har statistik, men vi har lite av jordbrukarnas egna skildringar.

Under olika perioder har statens jordbrukspolitik haft olika inriktning, men de skilda inriktningarna är inte något som statsmakten beslutat eller drivit fram på egen hand och i eget intresse, utan var som regel i fas med den allmänna samhälls-ekonomiska utvecklingen. När jag nedan skissar huvudteman för olika perioder ligger i detta också att det kommande temat växer fram redan i en föregående period. Jag vill också påpeka att flera delar av statens verksamhet, som utbildningsväsen och rådgivningsverksamhet, lämnats utanför denna korta genomgång.

Man kan urskilja fyra huvudteman för förhållandet mellan stat och jordbruk:

- 1) att jordbruket löses från privilegiesamhällets band (under 1700-talets slut och 1800-talets början),
- 2) att insatser görs för att hjälpa jordbrukets produktion (från slutet av 1800-talet, men redan med skiftena från 1700-talets senare del),
- 3) att socialpolitiska syften får allt större betydelse (under mellankrigstiden, men redan med småbrukarrörelsen kring sekelskiftet),
- 4) att rationalisering ställs som ett huvudmål (under efterkrigstiden).

Idag bryts den regleringspolitik som länge varit dominerande. Min gissning är emellertid att starka band mellan jordbruket och staten kommer att bestå i någon form, men att huvudtemat åter kommer att ändras. Det är inte något originellt antagande att miljön och landskapet i framtiden kommer att föras mer in i fokus. Samtidigt kommer jordbruket inte undan Engels lag – en gradvis ökad effektivitet minskar livsmedelsproduktionens andel av totalproduktionen.

Historien lär oss att i de stora omvälvningarna som skiftena eller rationaliseringen är det de enskilda människornas insatser som är avgörande. Men den lär oss också att statens insatser kan vara underlättande, exempelvis genom att ge legala ramar.

¹² Lewin, L., Planhushållningsdebatten, 1967.

Från 1700-talet intar staten en i huvudsak positiv inställning till jordbruket. För jordbruket kan man inte se staten enbart som den ondskefulla förtryckaren men inte heller som den evige räddaren.

SUMMARY

Agriculture and the state in Sweden

The 18th century marks a new state supported interest in agriculture. In earlier centuries it had only been seen as a branch of the society the purpose of which was to deliver as much as possible to the up-keeping and extending of the state and nation. The change was that more and more leading persons became interested in the development of agriculture as such. This can be studied in the number of books published about agriculture. At this time most books was written and read by the upper strata of the society, and can thus be supposed to reflect the interests of these persons. During the 18th century literature about agriculture got a break through (figure 1).

From this time the state apparatus in many respects tried to take positive steps vis-à-vis agriculture and the common farmers. Feudal privileges was swept away, one after the other. The right to hold tax-free land ceased gradually to be a prerogative for the nobles 1789–1809. The right to trade with agricultural products was given free in steps 1775–1815. Taxes on land diminished during 18th and 19th centuries. At the same time reforms that more directly promoted production was carried through. The enclosure movement started in 1747 and got momentum at the end of the century. New legislation was enforced 1809 and 1827 and the enclosures continued intensively to mid 19th century. Toll politics became a central political issue in late 19th century, and in the 1880:s rather heavy duties was laid on the import of agricultural products. In this strife farmers with surplus-production stood against small-holders.

From early 20th century the social aspect became of greater importance, with support to land reclaimers. This politic reached its crescendo with the crisis in the 1930:s. With a set of measures the state tried to protect the farmers, for instance with price subsidies. After Second World War implementation of structural improvements and mechanization has been a main issue for the state administration.

But the main force in most of these changes was not the state but the mass of the farmers. The state can thus not be seen as the prime mover but as, at least partially, a promoter of a development already taking its form in economy and society.